

دانشگاه کردستان
دانشکده منابع طبیعی
گروه محیط زیست

عنوان:

ارزیابی کارآمدی مدیریت مناطق حفاظت شده
(مطالعه موردی: منطقه حفاظت شده دنا، ایران)

پژوهشگر:

مهسا هادی پور

استاد راهنما:

دکتر شهرام کبودوندپور

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مهندسی منابع طبیعی گرایش محیط زیست

مهر ماه ۱۳۹۱

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات،
ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع
این پایان نامه (رساله) متعلق به دانشگاه کردستان است.

اینجانب **مهسا هادی پور** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته **مهندسی منابع طبیعی** گرایش **محیط زیست** دانشگاه کردستان، دانشکده **منابع طبیعی** گروه **محیط زیست** تعهد می نمایم که محتوای این پایان نامه نتیجه تلاش و تحقیقات خود بوده و از جایی کپی برداری نشده و به پایان رسانیدن آن نتیجه تلاش و مطالعات مستمر اینجانب و راهنمایی و مشاوره اساتید بوده است.

با تقدیم احترام

مهسا هادی پور

۱۳۹۱/۷/۲۹

دانشگاه کردستان
دانشکده منابع طبیعی
گروه محیط زیست

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مهندسی منابع طبیعی گرایش محیط زیست

عنوان:

ارزیابی اثربخشی مدیریت مناطق حفاظت شده
(مطالعه موردی: منطقه حفاظت شده دنا، ایران)

پژوهشگر:

مهسا هادی پور

در تاریخ ۱۳۹۱/۰۷/۲۹ توسط کمیته تخصصی و هیات داوران زیر مورد بررسی قرار گرفت و با نمره و درجه به تصویب رسید.

<u>امضاء</u>	<u>مرتبه علمی</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>	<u>هیات داوران</u>
	استادیار	دکتر شهرام کبودوندپور	۱-استاد راهنما
	دانشیار	دکتر ناصر شیربگی	۲-استاد داور خارجی
	استادیار	دکتر فرزاد اسکندری	۳-استاد داور داخلی

مهر و امضاء معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده

مهر و امضاء گروه

تقدیم به:

خانواده عزیزم،

مهربان فرشتگانی که

لحظات ناب باور بودن، لذت و غرور دانستن، جسارت خواستن، عظمت
رسیدن و تمام تجربه‌های یکتا و زیبای زندگی‌م، مدیون حضور سبز آنهاست.

و همسر مهربانم که در تمام طول تحصیل همراه و همگام من بودند.

و خواهرم

شادروان مهندس آتوسا هادی‌پور

پاک‌ترین و ناب‌ترین انسان تمام زندگی‌ام

که شتابان از گذر هستی گذشت و به

آن سوی جوهر اندیشه رسید...

یافتنش چه انتظار بی‌فرجامی و چه تفکر بی‌انجامی!

سپاس و قدردانی

با سپاس و ستایش از درگاه یکتا که توفیق کسب علم و دانش و انجام این پروژه را به من عطا فرمود.

از استادم جناب آقای دکتر شهرام کبودوندپور که در کمال سعه‌ی صدر و با حسن خلق از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را برعهده گرفتند؛ کمال تشکر و قدردانی را دارم و از خداوند منان برای ایشان زندگی توام با سلامتی و موفقیت را خواهانم.

از کارشناسان محترم اداره حفاظت محیط زیست استان کهگیلویه و بویراحمد و محیط‌بانان منطقه حفاظت شده دنا که در انجام این پروژه همکاری لازم را انجام دادند و راه انجام این پروژه را هموار نمودند، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از کارشناسان مرکز آمار و اطلاعات استان کهگیلویه و بویراحمد و کلیه دوستانی که اینجانب را در تکمیل این پروژه همراهی نمودند بی‌نهایت سپاسگزارم.

با آرزوی توفیق و سربلندی کلیه سروران از درگاه حضرت حق

مهسا هادی‌پور

مهر ۱۳۹۱

چکیده

منطقه حفاظت شده دنا با وسعت ۹۳۸۲۰ هکتار در ۳۶ کیلومتری شهر یاسوج مرکز استان کهگیلویه و بویراحمد جهت حفاظت جمعیت و زیستگاه گونه‌های جانوری چون کل‌ویز، خرس قهوه‌ای و پلنگ در شبکه مناطق حفاظت شده ایران قرار دارد. اما تا کنون در این منطقه حفاظت شده هم‌چون سایر مناطق حفاظت شده در کشور، اثربخشی مدیریت اعمال شده به صورت علمی مورد ارزیابی قرار نگرفته است. ارزیابی اثربخشی مدیریت اعمال شده در منطقه حفاظت شده دنا از طریق مقایسه تطبیقی با معیارهای تعریف شده توسط IUCN و بر اساس روش RAPPAM از طریق پرسش‌نامه برای سه جامعه هدف (کارشناسان و محیط‌بانان، ساکنین بومی منطقه و بازدیدکنندگان) انجام شد. نتایج به دست آمده بیانگر این است که منطقه حفاظت شده دنا به لحاظ مدیریت‌های اعمال شده از بدو تاسیس تاکنون دارای کارآمدی مدیریتی، معادل ۶۷/۸ درصد در امر مدیریت سازمانی و برنامه‌ریزی، کارآمدی معادل ۵۹/۹ درصد در امر حفاظت، کارآمدی معادل ۴۸/۲ درصد در امر آموزش، کارآمدی معادل ۷۰/۰۶ درصد در امر مدیریت و ارتقاء سطح زیستگاه، کارآمدی معادل ۳۰/۵ درصد در امر برنامه‌ریزی برای استفاده‌های تفریحی و کارآمدی معادل ۵۹/۲ درصد در امر پژوهش بوده است. بنابراین این مدیریت اعمال شده تا کنون در این منطقه در سطح رضایت‌بخشی کم تا متوسط بوده است.

واژگان کلیدی: منطقه حفاظت شده دنا، اثربخشی مدیریت، RAPPAM، ایران.

فصل اول: مقدمه و تاریخچه تحقیق

- ۱-۱- مقدمه و کلیات ۱
- ۲-۱- سابقه تحقیق ۱۱
- ۱-۲-۱- سابقه تحقیق در ایران ۱۱
- ۲-۲-۱- سابقه تحقیق در جهان ۱۳

فصل دوم: مواد و روش‌ها

- ۱-۲-۱- سیمای عمومی استان ۲۱
- ۲-۲- معرفی منطقه مورد مطالعه و مشخصات عمومی آن ۲۲
- ۱-۲-۲- وضعیت توپوگرافی منطقه حفاظت شده دنا ۲۴
- ۲-۲-۲- آب و هوا و اقلیم منطقه حفاظت شده دنا ۲۶
- ۳-۲-۲- تنوع زیستی منطقه ۲۷
- ۱-۳-۲-۲- پستانداران و پرندگان ۲۷
- ۲-۳-۲-۲- دوزیستان و خزندگان ۲۸
- ۳-۳-۲-۲- پوشش گیاهی ۲۸
- ۴-۲-۲- بعد تاریخی و فرهنگی منطقه ۲۹
- ۵-۲-۲- پاسگاه‌های محیط بانی، پرسنل و امکانات ۳۰
- ۶-۲-۲- بررسی وضعیت محدوده امن منطقه ۳۱
- ۷-۲-۲- راه‌های دسترسی به منطقه ۳۲
- ۸-۲-۲- جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی منطقه حفاظت شده دنا ۳۳
- ۹-۲-۲- مراکز سکونتگاهی منطقه حفاظت شده دنا ۳۷
- ۱۰-۲-۲- عشایر ۴۰
- ۱۱-۲-۲- توزیع و تراکم جمعیت در منطقه حفاظت شده دنا ۴۳
- ۱۲-۲-۲- نظام‌های بهره برداری در منطقه حفاظت شده دنا ۴۳
- ۱-۱۲-۲-۲- نظام دامداری و شیوه چرای دام ۴۳
- ۲-۱۲-۲-۲- بهره‌برداری‌های کشاورزی و انواع کاربری اراضی در منطقه ۴۵
- ۳-۱۲-۲-۲- بهره‌برداری از معادن ۴۵
- ۱۳-۲-۲- صنایع دستی ۴۵
- ۱۴-۲-۲- روابط و مناسبات اجتماعی و اقتصادی ۴۶
- ۱۵-۲-۲- وضعیت منابع سوختی، آب و برق در منطقه حفاظت شده دنا ۴۷

۴۹.....	۲-۲-۱۶- دفع فاضلاب و زباله
۴۹.....	۲-۲-۱۷- بررسی فعالیت‌های موثر بر منطقه دنا و پیامدهای آن.....
۵۱.....	۲-۲-۱۸- سواد و آموزش
۵۱.....	۲-۳-۳- روش تحقیق
۵۲.....	۲-۳-۱- ابزار گردآوری داده‌ها.....
۵۳.....	۲-۳-۲- سطح مشاهده
۵۴.....	۲-۳-۳- جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه‌گیری.....
۵۴.....	۲-۳-۴- روایی و اعتبار
۵۵.....	۲-۳-۵- کدگذاری و استخراج داده‌ها.....
۵۵.....	۲-۳-۶- تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۵۵.....	۲-۳-۶-۱- تحلیل تک متغیره.....
۵۵.....	۲-۳-۶-۲- تحلیل دو متغیره

فصل سوم: نتایج

۵۶.....	۳-۱- نتایج توصیفی تحقیق
۵۶.....	۳-۱-۱- نتایج توصیفی تحقیق در جامعه‌ی ساکنین منطقه.....
۶۱.....	۳-۱-۲- نتایج توصیفی تحقیق در جامعه‌ی کارشناسان و محیط بانان
۶۸.....	۳-۱-۳- نتایج توصیفی تحقیق در جامعه‌ی بازدیدکنندگان از منطقه
۷۰.....	۳-۲- نتایج سوالات تطبیقی پرسش‌نامه‌ها و آزمون فرضیات تحقیق.....
۷۰.....	۳-۲-۱- جامعه ساکنین منطقه.....
۷۳.....	۳-۲-۲- جامعه کارشناسان و محیط بانان
۷۶.....	۳-۲-۳- جامعه بازدیدکنندگان.....
۷۶.....	۳-۳- محاسبه‌ی اثر بخشی مدیریت‌های اعمال شده در منطقه حفاظت شده دنا
۷۶.....	۳-۳-۱- بخش مدیریت سازمانی و برنامه‌ریزی
۷۸.....	۳-۳-۲- بخش حفاظت
۷۸.....	۳-۳-۳- بخش آموزش
۷۹.....	۳-۳-۴- بخش مدیریت و ارتقاء سطح زیستگاه
۷۹.....	۳-۳-۵- بخش تفرج و توریسم.....
۸۰.....	۳-۳-۶- بخش پژوهش

فصل چهارم: بحث و نتیجه‌گیری

۸۲	۱-۴ بحث.....
۹۵	۲-۴- تحلیل نتایج فرضیه‌ها.....
۱۰۱	۳-۴- محدودیت‌های تحقیق.....
۱۰۱	۴-۴- موانع اصلی پیش روی مدیریت (ضعف‌ها).....
۱۰۲	۵-۴- افق‌ها و راهبردهای آتی مدیریت.....
۱۰۴	۶-۴- فلوجارت.....
۱۰۸	منابع و مآخذ.....
۱۱۵	فهرست واژگان.....
۱۱۸	پیوست‌ها.....

جدول شماره ۱-۲: تعداد خانوار و جمعیت ساکن در منطقه دنا به تفکیک واحد هیدرولوژیک، در سال‌های ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵.....	۳۴
جدول شماره ۲-۲: جمعیت آبادی‌های منطقه حفاظت شده دنا، سرشماری ۱۳۸۵.....	۳۵
جدول شماره ۲-۳: مساحت و تراکم جمعیت شهر سی سخت و نقاط روستایی به تفکیک واحد هیدرولوژیک از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵.....	۴۱
جدول شماره ۲-۴: مساحت انواع کاربری اراضی در مجموعه دنا.....	۴۵
جدول شماره ۳-۱: فهرست مناطق روستایی مورد بررسی در منطقه حفاظت شده دنا و اندازه نمونه‌های آماری، سال ۱۳۹۰.....	۵۷
جدول شماره ۲-۳: جدول تطابقی اعلام منطقه به عنوان منطقه حفاظت شده و نوع استفاده از منطقه.....	۷۰
جدول شماره ۳-۳: جدول تطابقی اعلام آمادگی برای کمک به مأمورین در حفاظت از منطقه و نوع استفاده از منطقه..	۷۱
جدول شماره ۳-۴: جدول تطابقی موافقت با اعلام منطقه به عنوان منطقه حفاظت شده و کاهش مراتع یا اراضی زیر کشت.....	۷۲
جدول شماره ۳-۵: جدول تطابقی برگزاری دوره‌ی آموزشی برای ساکنین و رضایت از فعالیت‌های مسئولین محیط زیست.....	۷۲
جدول شماره ۳-۶: جدول تطابقی اجرای برنامه‌های آموزشی برای مردم محلی و موفقیت سازمان حفاظت محیط زیست در امر حفاظت از منطقه.....	۷۳
جدول شماره ۳-۷: جدول تطابقی میزان موفقیت محیط بانان در کنترل و ثبت تخلفات و استفاده از محیط بانان بومی در امر حفاظت.....	۷۴
جدول شماره ۳-۸: جدول تطابقی تعامل دانشگاه و بخش تحقیقات دولتی با اداره کل حفاظت محیط زیست و پروژه‌های پژوهشی صورت گرفته در منطقه از نظر کیفیت و کمیّت.....	۷۴
جدول شماره ۳-۹: جدول تطابقی ارزیابی از وضعیت منطقه به لحاظ تنوع چشم انداز و حیات وحش و توانایی لازم برای تبدیل شدن به یک منطقه توریستی.....	۷۵
جدول شماره ۳-۱۰: جدول تطابقی فراهم بودن امکانات برای تفرج متمرکز در منطقه و رضایت بازدیدکنندگان از فعالیت‌های اداره‌ی محیط زیست.....	۷۶
جدول شماره ۳-۱۱: فراوانی و ارزش وزنی منطقه حفاظت شده دنا به لحاظ تنوع چشم انداز و حیات وحش (نمونه)....	۷۷

جدول شماره ۴-۱: الگوی پیشنهادی برای انجام فرآیند ارزیابی اثربخشی مدیریت‌های اعمال شده در مناطق حفاظت شده

۱۰۵.....

صفحه

عنوان

- نقشه ۲-۱: کروکی محدوده حفاظت شده دنا..... ۲۳
- نقشه ۲-۲: تصویر ماهواره ای منطقه حفاظت شده دنا در مقیاس ۱:۱۰۰۰۰۰..... ۲۴
- نقشه ۲-۳: طبقات ارتفاعی منطقه..... ۲۵
- نقشه ۲-۴: طبقات شیب منطقه..... ۲۵
- نقشه ۲-۵: طبقات جهت شیب منطقه..... ۲۶
- نقشه ۲-۶: اقلیم..... ۲۷
- نقشه ۲-۷: پاسگاه‌های محدوده مطالعاتی دنا..... ۳۱
- نقشه ۲-۸: محدوده امن منطقه حفاظت شده دنا..... ۳۲

-
-
- شکل ۱-۲: چادر عشایر ایل قشقایی در بخش پادناى منطقه مطالعاتى ۳۵
- شکل ۲-۲: چادر عشایر ایل قشقایی در بخش پادنا ۳۵
- شکل ۳-۲: قطع درختان توسط ساکنین در منطقه دنا ۴۳
- شکل ۴-۲: قطع درختان توسط ساکنین در منطقه دنا ۴۳
- شکل ۱-۴: چرخه فرایند اجرا و ارزیابی اثربخشی مدیریت‌های اعمال‌شده در مناطق حفاظت‌شده ۱۰۴

فصل اول

مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه و کلیات

امروزه اهمیت محیط‌زیست و نقش حیاتی آن در توسعه و پیشبرد کشورهای مختلف از جمله؛ کشورهای جهان سوم امری انکارناپذیر است. استفاده مطلوب از محیط‌زیست در کشور می‌تواند ضامن ماندگاری و توسعه پایدار باشد و عدم توجه به آن می‌تواند متضمن مسایلی باشد که مجموعه برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور را با مخاطره روبرو سازد. از این رو درک درست از نقش عوامل بازدارنده و کاستن از میزان تاثیر آنها در مقابل تقویت عوامل مشوق می‌تواند به موفقیت در امر حفاظت از محیط زیست منجر شود (Harvey, 1995).

حفاظت^۱ در تعریف عام در برگیرنده طیف وسیعی از فعالیت‌ها از قبیل؛ حمایت^۲، پژوهش و آموزش^۳، نظارت پیوسته زیست‌محیطی^۴، تفرج و گردشگری^۵، بازسازی و احیا زیستگاه‌ها^۶ و غیره است (مجنونیان، ۱۳۷۹). نخستین اشکال عملی حفاظت از طبیعت و منابع زنده به صورت

1. Conservation

2. Protection

3. Research and Education

4. Monitoring

5. Recreation and Tourism

6. Restoration and Reclamation

پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده ابتدا در کشورهای غربی که خاستگاه اصلی دانش بوم-شناسی و شکوفایی آن به شمار می‌رود به کار گرفته شد (مجنونیان، ۱۳۷۹). در سال ۱۹۳۳ کنوانسیون حفظ گیاهان و جانوران^۷ (CCAP) در لندن شکل گرفت. در سال ۱۹۴۰ کنوانسیون حفظ طبیعت و حیات وحش نیمکره شمالی^۸ (CNPW) در واشنگتن، اهمیت حفاظت از حیات وحش به ویژه در پارک‌های ملی را مورد تاکید قرار داد (مجنونیان، ۱۳۷۹ و ۱۳۷۴). با تشکیل اتحادیه بین‌المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی^۹ آی.یو.سی.ان (IUCN)، در سال ۱۹۴۸ احداث پارک‌های ملی^{۱۰} و مناطق حفاظت شده^{۱۱} در کشورهای عضو اتحادیه بیش از پیش مورد ترغیب و حمایت قرار گرفت (Nigel & Dudley, 2008). در سال‌های ۱۹۶۱ و ۱۹۶۹ به ترتیب صندوق جهانی حیات وحش^{۱۲} در سوئیس و کنوانسیون حفاظت از طبیعت و منابع آفریقا^{۱۳} (ACNRC) در الجزیره با هدف تضمین حفاظت از تنوع حیات وحش و منابع طبیعی تشکیل شد. به طور کلی از دهه ۱۹۶۰ تا سال ۱۹۸۰ میلادی توسعه مناطق حفاظت شده در جهان علی‌رغم وجود کلیه تنگناهای موجود بر سر راه احداث این مناطق، رشد روز افزونی داشته است و این رشد هم‌چنان با روندی فزاینده در مقیاس جهانی در حال توسعه است (مجنونیان، ۱۳۷۹ و ۱۳۷۸).

هر چند قدیمی‌ترین منطقه حفاظت شده در جهان (جنگل‌های ارس در فلات آناتولی) به دستور خشایار شاه حدود ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح برای تامین چوب لازم صنعت کشتی‌سازی به منظور توسعه ناوگان دریایی امپراتوری ایران تاسیس شد (بخکشی، ۱۳۸۱)، اما حفاظت به شیوه مدرن در ایران تاریخچه‌ای بس نوین دارد (مجنونیان، ۱۳۷۸). پایه‌های اولیه حفاظت به شیوه کنونی با تصویب نخستین قانون حفاظت و تشکیل کانون شکار ایران در سال ۱۹۵۶ بنا گذاشته شد (مجنونیان، ۱۳۷۹؛ بخکشی، ۱۳۸۱). این قانون زیربنای برنامه‌ای هدفمند را برای حفاظت از حیات وحش فراهم ساخت. در سال ۱۹۶۷ سازمان شکاربانی و نظارت بر صید به عنوان یک سازمان دولتی مسئول، جایگزین کانون شکار ایران گردید و مفاهیم حقوقی زیستگاه‌های حفاظت شده را تحت عناوین پارک‌های حیات وحش و مناطق حفاظت شده روشن

7. Convention on the Conservation of Animal and Plant

8. Convention on Nature Protection and Wildlife

9. International Union for Conservation of Nature

10. National Parks

11. Protected Areas

12. World Wildlife Foundation

13. African Convention for Natural Resources Conservation

ساخته و به تصویب رساند متعاقب آن ایران در سال ۱۹۷۰ به عضویت آی یو سی ان درآمد (مجنونیان، ۱۳۷۹؛ یخکشی، ۱۳۸۱).

در سال ۱۹۷۲ سازمان شکاربانی و نظارت بر صید در تشکیلات جدیدی تحت عنوان سازمان حفاظت محیط زیست تغییر نام یافت. تا سال ۱۹۷۳ هشت پارک وحش ۱۴ و ۳۷ منطقه حفاظت شده توسط این سازمان ایجاد شد. در سال ۱۹۷۵ تعداد مناطق چهارگانه رسمی کشور به ۶۵ منطقه به وسعت ۷/۵ میلیون هکتار مشتمل بر؛ ۱۳ پارک ملی و ۲۳ منطقه حفاظت شده و ۲۷ پناهگاه حیات وحش و ۲ اثر طبیعی ملی ارتقاء یافت (مجنونیان، ۱۳۷۹). در سال ۱۹۷۶ نخستین گروه از ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره ۱۵ به تعداد ۵۷ منطقه در نقاط مختلف جهان احداث گردیدند. در سال ۱۹۸۰ نخستین معیارهای انتخاب و طبقه‌بندی مناطق تحت حفاظت بر اساس اهداف مدیریتی تعریف شده توسط آی یو سی ان توسط دفتر محیط‌زیست طبیعی در سازمان حفاظت محیط‌زیست تدوین و استراتژی حفاظت را در کشور پایه‌ریزی کرد (مجنونیان، ۱۳۷۹). در سال ۱۹۸۲ برای مقابله با روند تخریب و حفظ موجودیت مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست اقدام به ناحیه‌بندی ۱۶ ابتدایی کرد که طی آن یک پنجم وسعت مناطق حفاظت شده و پناهگاه‌های حیات وحش ۱۷ به عنوان محدوده امن ۱۸ انتخاب شدند (مجنونیان، ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹). طبق برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران یعنی تا پایان سال ۱۳۸۹، می‌بایست حداقل ۱۰ درصد از مساحت کشور تحت عنوان مناطق حفاظت شده مورد مدیریت قرار گیرند. بنابراین در حال حاضر در کشور تعداد ۲۶ پارک ملی، ۱۵۰ منطقه حفاظت شده، ۴۲ پناهگاه حیات وحش و ۳۵ اثر طبیعی ملی تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست قرار دارد (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۳۹۰) هر چند بسیاری از این مناطق حداقل معیارهای تعریف شده توسط آی یو سی ان با توجه به عنوانی که به آن‌ها داده شده است را دارا نیستند (مجنونیان، ۱۳۷۸). ولی ضرورت حفاظت و حمایت از طبیعت و منابع طبیعی کشور را مشهود می‌سازند.

پیم‌پر (Pimber, 1997) اذعان دارد که از زمان ایجاد اولین منطقه حفاظت شده طبیعی در طی قرن گذشته، گسترش قابل توجه‌ای در تعداد مناطق حفاظت شده در مقیاس جهانی ایجاد شده

¹⁴. Wildlife Park

¹⁵. Biosphere Reserves

¹⁶. Zoning

¹⁷. Wildlife Sanctuaries

¹⁸. Region Safe

است. تا سال ۱۹۹۷، نزدیک به ۸۵۰۰ منطقه عمده حفاظت شده در ۱۶۹ کشور وجود دارد که حدود ۵٪ از مساحت جهان را پوشش داده است بسیاری از کشورهای در حال توسعه بیش از ۱۰٪ مساحت خودشان را به اهداف نگهداری از منابع طبیعی اختصاص داده اند و دیگر کشورها به دنبال تبدیل بسیاری از زمین های خود به منطقه حفاظت شده هستند. ایدئولوژی غالب در این نوع از تفکر حفاظتی، این است که مردم عملکرد خوبی برای حفاظت دارند و نه تنها حضور و فعالیت های سازگار آنها در این مناطق نباید محدود شود بلکه با از استفاده از نقش بالقوه ساکنین این مناطق از آنها به عنوان عنصر اصلی توفیق در امر حفاظت بهره جست. جمی سون (Jamison, 2003) معتقد است که افزایش نمایی در تعداد مناطق حفاظت شده در سراسر جهان موفقیتی عظیم در امر حفاظت در طی قرن اخیر است. با این حال، بسیاری از مناطق حفاظت شده غیر موثر اداره می شوند. ارزیابی اثربخشی مدیریت به طور کلی از سه دیدگاه قابل بررسی است: طراحی، فرآیندهای مدیریت و تمامیت اکولوژیکی. جمی سون در واقع به ذکر این نکته می پردازد که بر خلاف پیشرفت های قابل توجهی در زمینه افزایش وسعت و تعداد مناطق حفاظت شده در سطح ملی و جهانی، ثمربخشی مدیریت در سطح فعالیت های میدانی بسیار ناکافی است و در بسیاری از این مناطق هیچ گونه مدیریتی اعمال نمی شود و دولت ها موظف هستند خیلی زود به این مسئله رسیدگی نمایند. ارزیابی مدیریت مناطق حفاظت شده سابقه نسبتاً کوتاهی دارد. در طول ۲۰ سال گذشته روش های بسیاری در این زمینه پیشنهاد شده است، اما تعداد کمی توسط نهادهای مدیریتی تصویب شده اند. در پاسخ به رسمیت شناختن نیاز به یک روش قابل اجرا، واحد بین المللی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی آی یو سی ان، چهارچوبی را برای ارزیابی اثربخشی مدیریت برای یک منطقه حفاظت شده و هم برای سیستم مناطق حفاظت شده توسعه داده است. این چهارچوب در کنگره جهانی حفاظت اردن در سال ۲۰۰۰ مطرح شد که راهنمایی برای مدیران به منظور توسعه روش های ارزیابی محلی و همین طور کمک به هماهنگ کردن روش های ارزیابی در سراسر جهان است. از جمله سایر خصوصیات این چهارچوب این است که به شدت به روند مدیریت منطقه حفاظت شده ارتباط داشته و با انواع متفاوت شرایط مناطق حفاظت شده در سراسر جهان قابل انطباق است.

مناطق حفاظت شده به عنوان کانون هایی شناخته می شوند که برای حفظ و نگهداری تنوع زیستی، منابع طبیعی و فرهنگی احداث می شوند و از طریق نظام های حقوقی یا سنتی تحت مدیریت قرار می گیرند (مجنونیان، ۱۳۸۰). مدیریت اعمال شده در مناطق حفاظت شده معمولاً

ترکیبی از مدیریت‌های مداخله‌جویانه^{۱۹}، حراستی^{۲۰} و سازگار^{۲۱} است (مجنونیان، ۱۳۸۹). در مدیریت مداخله‌جویانه مدیر یا به صورت مستقیم جمعیت گونه‌های گیاهی و جانوری وحشی و یا به صورت غیرمستقیم زیستگاه حیات وحش را تحت مدیریت و دستکاری قرار داده تا شرایط زیستی مناسب‌تری برای زیست‌مندان و ساکنین منطقه پدید آورد، این شیوهی مدیریتی در عین حال باید با سایر شیوه‌های مدیریتی از جمله مدیریت سازگار که خود تلفیقی از مدیریت سازگار فعال^{۲۲} و مدیریت سازگار منفعل^{۲۳} است و بعضاً به آن مدیریت سازگار منابع^{۲۴} نیز گفته می‌شود ترکیب شود (Holling 1978). از مدیران زمانی از شیوهی مدیریت سازگار استفاده می‌نمایند که با شرایط عدم قطعیت در تصمیم‌گیری خود مواجه بوده و سعی می‌نمایند با تصمیم که اتخاذ می‌نمایند این عدم قطعیت را با تکیه بر یک روش نظارتی پیوسته به حداقل برسانند. به عبارتی مدیریت سازگار آن نوعی از مدیریت است که نه تنها به دنبال تغییر سیستم بلکه به دنبال آشنایی در خصوص سیستمی است که مدیریت بر روی آن اعمال می‌شود تا در کم‌ترین زمان ممکنه بهترین نتایج ممکنه را به دست بدهد (Allan & Stankey, 2009). روش مدیریت سازگار فعال یک روش مدیریت انتخابی و بر اساس کوشش و خطا برای دستیابی به بهترین شیوه مدیریتی است. اما روش مدیریت سازگار منفعل یک روش تکاملی است. در این روش مدیر با تکیه بر مدل‌های پیش‌یابی و بهره‌گیری از علوم جدید سعی بر ارتقاء روش مدیریتی اعمال شده در یک منطقه حفاظت شده است. همان‌طور که می‌بینیم مدیریت مناطق حفاظت شده و حیات وحش یک فن و به عبارتی یک هنر علم است (Leopold, 1933). مدیریت مناطق حفاظت شده بخشی از فرآیند فراگیر حفاظت است و یک مدیر در منطقه حفاظت شده باید خلاقیت، دانش، اطلاعات و توانایی لازم برای تلفیق این سه مقوله را برای دست‌یابی به بهترین شیوه مدیریت با تکیه بر سایر علوم داشته باشد (مخدوم، ۱۳۷۰). شرایط حاکم بر عرصه‌های طبیعی و اجزای تشکیل دهنده آن‌ها تابعی از تغییرات زمانی، مکانی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است (مجنونیان، ۱۳۸۰ و ۱۳۷۴). این عوامل سبب گردیده‌اند تا مدیریت مناطق حفاظت شده که مبانی اولیه آن توسط لئوپولد (Leopold, 1933) تعریف شد به فرآیندی پیچیده مبدل گردد (مخدوم، ۱۳۷۰). مدیریت به فرآیند برنامه‌ریزی، سازماندهی، هدایت و نظارت بر کار اعضای سازمان و کاربرد کلیه منابع قابل دسترس برای رسیدن به هدف‌های تعیین شده سازمان تعبیر می‌شود

¹⁹ Manipulative Management

²⁰ Custodial Management

²¹ Adaptive Management

²² Active Adaptive Management

²³ Passive Adaptive Management

²⁴ Adaptive Resource Management

(Stoner, 1995). مدیریت به صورت فرآیند دستیابی به هدف‌های سازمانی با همکاری افراد، از طریق آنان و سایر منابع سازمانی تعریف شده است (فیضی، ۱۳۸۶). بخشی از دانش مدیریت از طریق آموزش فرا گرفته می‌شود، که به آن «علم مدیریت» می‌گویند ولی بخش دیگر آن باید ضمن کار از طریق کسب تجارب آموخته شود که به آن «هنر مدیریت» می‌گویند به دیگر سخن علم «دانستن» است و هنر «توانستن» (رضائیان، ۱۳۸۸).

مدیران مناطق حفاظت شده، همواره با شرایط عدم قطعیت^{۲۵} مواجه بوده و به همین منظور لازم است ضمن بهره‌گیری از اصول علم مدیریت با لحاظ کردن عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی به شیوه‌ای عمل نمایند تا ضمن دستیابی به اهداف حفاظت، فرآیند احقاق حقوق مردم و زمینه‌های مشارکت تمام احاد جامعه را در این زمینه فراهم سازند (مجنونیان، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰). شاید به همین دلیل است که مدیریت مناطق حفاظت شده و حیات وحش را یک هنر علم ۲۶ و فن می‌نامند (مجنونیان، ۱۳۷۸؛ مصداقی، ۱۳۸۵). مناطق حفاظت شده‌ی تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست کشور، نمونه‌های برجسته‌ای از پوشش گیاهی و جانوری عرصه‌های منابع طبیعی هستند که با هدف تضمین بقای گونه‌ها و تامین تنوع زیستی اداره می‌شوند (ایران نژاد پاریزی، ۱۳۸۶). این مناطق شامل؛ پارک‌های ملی، آثار طبیعی ملی، پناهگاه‌های حیات وحش و مناطق حفاظت شده هستند (مجنونیان، ۱۳۷۹؛ یخکشی، ۱۳۸۰). مناطق حفاظت شده در ایران بیشترین وسعت و فراوانی را در میان مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست دارند (مجنونیان، ۱۳۷۴). مناطق حفاظت شده به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از؛ جنگل، مرتع، دشت، آب و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت و حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ و احیاء رستنی‌ها، حفظ چشم-اندازهای طبیعی و حفظ روند طبیعی فرآیندهای بوم‌شناختی در دارای اهمیت خاصی بوده و تحت حفاظت قرار می‌گیرد (مجنونیان، ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹ و ۱۳۷۴). مدیران مناطق حفاظت شده و حیات وحش همواره با چهار موضوع که تاثیری تجمعی بر یکدیگر دارند، سروکار دارند. این چهار عامل اصلی عبارت هستند از: نابودی یا تکه تکه شدن زیستگاه‌های طبیعی، صید تجارتي و شکار بی‌رویه، اکوتوریسم و آلودگی‌های محیط زیست (UNEP, 2010).

²⁵. Uncertainty

²⁶. Science-Art